

Rebula in Draga

Sergij Pahor¹

Vsako srečanje s pisateljem Rebulo je bilo pravo doživetje in prav zato smo ga z veseljem pozdravljali na ponedeljkovih večerih Društva slovenskih izobražencev v Trstu, ki jih je kolikor mogoče redno obiskoval. Njegova prisotnost je učinkovala izjemno stimulatивно, bodisi da smo govorili o literaturi, politiki ali naši polpretekli zgodovini in še posebno, če smo razmišljali o versko-etičnih vprašanjih ter o duhovnih vrednotah, vedno z vidika osebnega angažmaja. Ni skrival svojega nazorskega prepričanja in je znal z vehementno odločnostjo braniti svoja stališča, kakor tudi ni zanikal svojih dvomov in pomislekov. Bil je izredno razgledan nad slovenskim kulturnim obzorjem, a je tudi dobro poznal italijansko stvarnost in cenil njeno publicistiko zaradi kvalitete njenih vidnejših komentatorjev. Osebo me je večkrat presenetilo njegovo pristno zanimanje za družbene probleme, ki so se pojavljali tako v naši manjšinski skupnosti kot v vseslovenskem obsegu, v Evropi in vse do zapletov v mednarodni politiki. Bil je strasten diskutant. Ko sem ga zadnjič obiskal v Loki, bil je že na vozičku, me je presenetil z vprašanjem o dogajanju na skrajnem azijskem Vzhodu, kjer je Koreja takrat spet grozila z atomskim orožjem in medcelinskimi raketami. Nikoli se ni zadovoljil s pavšalnimi odgovori, ampak je pričakoval podatke in utemeljitve, čeprav je šlo samo za mnenje. Naravnost izžareval je ljubezen do slovenskega jezika, tako pisnega kot govornega, in je vsakomur hudo zameril jezikovno površnost, ki jo je jemal kot malo izdajstvo. Zaradi vsega tega je bila njegova prisotnost med nami resnično dragocena in zares smo ga pogrešali, ko se je umaknil v Loko.

Posebno poglavje si seveda zasluži vloga, ki jo je Alojz Rebula odigral glede Drage. Študijski dnevi Draga so tesno povezani z Društvom slovenskih izobražencev, nastalem v Trstu poldrugo desetletje po drugi svetovni vojni, ki je temeljito preoblikovala podobo naših krajev in naših ljudi. Primorska se je vrnila v okrilje slovenskega naroda, toda Jugoslavija je pustila zunaj državnih meja še dokaj številčne in zavedne manjšinske skupnosti, ki so zaman upale, da bodo zaživele svobodno v kulturni skupnosti z matico. Meja nas je ločila in osamila. Politično smo bili hudo razdeljeni: med nami je prevladovala zmagovita levica, ki se je ob informbiroju ločila: ostala je močna komunistična partija (zelo protijugoslovansko nastrojena) in šibka socialistična zveza, ki je ostala zvesta Ljubljani in Beogradu in bila deležna izdatne gmotne podpore. Tudi demokratični tabor, čeprav številčno

¹ Časnikar, dejaven v predstavniških organizacijah slovenske manjšine, dolgoletni predsednik Društva slovenskih izobražencev in organizator Drage. Rojen v Trstu leta 1934, živi na tržaškem Krasu.

šibek, je dolgo iskal stranko, ki je vse povezala, a je neizogibno ostala manjšina v manjšini.

Društvo slovenskih izobražencev je hotelo biti izraz skupine katoliških intelektualcev, ki do tedaj niso bili nikoli organizirano prisotni v tržaški javnosti. Prve poskuse na začetku prejšnjega stoletja je prekinila prva svetovna vojna, po njej pa je sledilo kruto fašistično obdobje, ki je prepovedalo kakršnokoli dejavnost in povsem zamrznilo družbeni in posebej kulturni razvoj. Razmere po vojni so bile nenormalne: prevladovala je popolna negotovost glede prihodnosti, po mirovni pogodbi je status manjšine ostal nedoločen (imeli smo samo šole in radio, kar so nam dali zavezniki ...), hladna vojna je mejo spremenila v železno zaveso. Potem smo kot narodni poraz doživeli povratek Italije, ki nam je bila še vedno sovražna. Katoliški tabor je kmalu začel zbirati mladino (Dijaška zveza, Slovenski kulturni klub ...), potem je na začetku šestdesetih let zaživelo Društvo slovenskih izobražencev in kmalu zatem je prišlo tudi do pobude za Drago v obliki dvodnevni študijskih srečanj s predavanji in diskusijami. Pri organizaciji je bilo nekaj domačinov in nekaj beguncev, ki so na Tržaškem našli zatočišče po begu pred komunizmom.

Društvo je takoj vzbudilo zanimanje s svojimi ponedeljkovimi večeri, še bolj pa Draga, ki je že takoj na začetku preseгла zamejski prostor, privabila zdomstvo in pogumne posameznike iz domovine. Draga je tako postala vseslovenska. Pobudo so dali katoliški krogi, toda participacija je bila pluralistična, na levisi pa komaj zaznavna. S politično nevtralnno obarvanimi temami je Draga privabila nekaj predavateljev iz matice, ki so očitno prišli s privoljenjem oblasti (Ciril Zlobec, geograf Klemenčič, zgodovinar Pleterski, sociolog Kušej, Bratko Kreft). To je bil poskus vzpostavitve prvih stikov, ki bi se lahko razvil v perspektiven dialog. Prijatelji v Argentini so nam to zamerili, ker so odklanjali kakršnokoli pogovarjanje z režimom. Idejni nasprotniki v zamejstvu ponujene roke niso razumeli in Ljubljana še manj. Draga je kmalu postala preveč odmevna in nekateri predavatelji so si upali preveč. Začetna toleranca je splahnela, sledil je bojkot in nato polemike, natolcevanja tako na račun predavateljev kot organizatorjev, toda zanimanje za našo pobudo je vendarle naraščalo, postali smo odmeven del tržaške kulturne kronike poznega poletja, ki je segal preko meje. Zato je tudi naraščalo zanimanje Udbe za našo pobudo.

Prva leta Rebula ni bil aktiven v društvu, vendar je na Drago prihajal in je kot predavatelj nastopil že leta 1968 (to je bila tretja Draga), ko je govoril na temo *Slovenci med domom in svetom*. Takrat je neusmiljeno obračunal s frazerstvom v slovenski publicistiki kot izrazom samozadostnosti in samopoveličevanja ter obenem kompleksom manjvrednosti. Povsem je zavračal zlagane mite o slovenstvu »... kako naj si razlagamo, da je naše ozračje še vedno prepolno irealnosti?« se je spraševal, »dejstvo je, da si Slovenec še vedno noče pogledati v obraz. Še zme-

rom beži pred samim seboj. Še zmerom se boji lastne avtentičnosti«. Prav tako je polemiziral z vsiljevanjem kozmopolitizma ter klanjanjem trenutnim ideološkim modam, da so le videti napredno, »vse to,« je zaključil, »je v bistvu impotenca ... dokaz, da iz takšnega svetovljanstva govori samo naša nemoč«. Misli, ki zvenijo aktualno še danes in so Rebulo takrat popeljale do spoznanja, da se je slovenska psiha skrčila v »irealno nekomunikativnost, kar je privedlo do dejstva, da slovenskega javnega mnenja ni in da se izgublja pristna narodna zavest«.

Drugič je Rebula, tokrat še bolj angažirano, nastopil leta 1972, ko so se organizatorji znašli v hudi zadregi. Povabljeni predavatelj predsednik SAZU Josip Vidmar je namreč odpovedal svojo udeležbo. Še danes ne vemo, ali se je tako odločil samostojno ali pa morda na pritisk oblasti. Vsekakor se je to zgodilo zadnji trenutek in organizatorji so bili resnično v težavah. Predsednik društva Jože Peterlin se je obrnil na Alojza Rebulo, ki je prevzel nalogo, da je čez noč osvojil postavljeno temo »O spremenljivosti in nespremenljivosti vrednot« in rešil nerodno situacijo. Rebula je uvodoma označil kot lažne poskuse domačega in tujega zanikanja veljavnosti vrednot ter je resnico, pravico in svobodo označil kot ontološke, resnično absolutne in brezpogojne elemente družbenega življenja. »Tega,« je poudaril, »ne zanikajo niti tisti, ki jih sistematično kršijo«. Za Rebulo je »človek bitje, ki je lačno vrednot. Brez organa za resnico, pravico in svobodo ni več človeka, ampak samo še robot«. Glavnino svojega predavanja pa je Rebula posvetil vprašanju narodnosti, ki jo je označil za zgodovinsko vrednoto, na katero je sicer gledal z določeno rezervo, upoštevajoč vse nasilje in zlo, ki se je v preteklosti zgodilo pod nalepko narodne zavesti (in bi dodal, kar se dogaja še danes). Toda razmišljanje o tem vprašanju je Rebulo vendarle privedlo do spoznanja, da je narodnost kljub vsemu »hčerka božja«, ki pa od »neke zdrave, široke, razumne narodne zavesti lahko vodi do uničujoče obsedenosti, mita in delirija«. Prav tako je Rebula obračunal z mitom manjvrednosti, pa tudi z izmišljenim slovenskim mesijanstvom. Njegov zaključek: »Količakj uravnovešenemu umu je evidentno, da se zdrava narodna zavest more izživljati samo v žlahtni sredini med neuklonljivo zvestobo in med prav tako nujno človeško univerzalnostjo.«

Rebula se je še bolj približal Dragi, ko smo leta 1976, po Peterlinovi smrti, prenesli prizorišče študijskih dnevov na vrt Marijanišča na Opčinah. Večji prostor in lažja dostopnost sta pomenili večji obisk in večjo odmevnost. Obenem smo preoblikovali program študijskih dnevov in njihov koncept: manj faktografsko in bolj pričevalno. Takrat se je v Sloveniji začelo previdno oglašati disidentstvo in mi smo najbolj pogumnim dajali duška. Tedaj nam je postal Rebula zares dragocen spodbujevalec, sodelavec in svetovalec. Dodobra je poznal vso slovensko kulturno srenjo in je kmalu postal posrednik med zamejstvom in krogom ljudi, ki so bili kritični do režima, a jih je ta pahnjal na rob družbenega dogajanja. Tako smo ob predavateljih iz zamejskih ali zdomskih krogov sistematično vabili disidente

ali tiste, ki so jim bili blizu, ljudi, ki so bili kritični do oblasti in so več ali manj glasno zahtevali več svobode in več demokracije. O Dragi smo govorili, da ima svobodne mikrofone, da vsi udeleženci in diskutanti prosto povejo, kar mislijo, še več, imela je tudi svobodne zvočnike. In to dobesedno: pred leti mi je neki udeleženec Drage zaupal, da si na kraj prireditve sicer ni upal, pač pa se je ustavil na bližnji cesti in od tam poslušal naše zvočnike.

Tako je Draga gojila in netila upanje, upanje v spremembe, upanje v demokracijo, tudi upanje v osamosvojitve, čeprav je takrat nismo izrecno postavljali v program, ker smo se hoteli izogniti obtožbi, da rušimo ustaljeni red v sosednji državi. Rebula nam je ves čas stal ob strani, nas spodbujal in nam svetoval ter predlagal imena in vsebine. Ko smo se pogovarjali o temah, je rad poudarjal, da teme niso tako pomembne, pomembni so ljudje, ki jih vabimo, ljudje, taki, ki imajo kaj odkrito in naglas povedati skupnosti, ki vedo, kaj narod potrebuje za normalen zdrav družbeni razvoj. In tako se je na Dragi zvrstila cela vrsta osebnosti, ki so si upale javno zagovarjati v Sloveniji tabuizirane teme. Draga je uspela, iz diskusijskega kluba je postala odmevna manifestacija. Na Dragi smo v rastoči krivulji poslušali ljudi, ki so kmalu postali vidni akterji demokratizacije in slovenske osamosvojitve: Frančka Križnika, Vinka Ošlaka, Franceta Bučarja, Viktorja Blažiča, Ljuba Sirca, Spomenko Hribar, Franceta Perka, Antona Stresa, Argentinec Katico Cukjati, Gregorja Batagelja in Andreja Finka, Andreja Capudra, Draga Ocvirka in druge. Na Bučarjev predlog smo vpletli v naš program celo vidne takratne disidente iz nekaterih jugoslovanskih republik, tako predstavnika skupine Praksis Svetozarja Stojanovića, Predraga Matvejevića, Vlada Gotovca in celo Dobrico Čosića, ki pa se je svojemu disidentstvu že takrat izneveril. A to se je zgodilo, ko so se režimu v takratni Jugoslaviji že majala tla pod nogami. To pa je že druga zgodba. Pisatelju in mislecju Alojzu Rebuli, ki nam je vlivljal optimizem in pogum ter nam vseskozi stal ob strani v utemeljevanju študijskih dnevov Draga, bomo vsekakor večno hvaležni.